

УДК 349.422(043.3)

*В. Ф. Жаренко, канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

ОСОБЛИВОСТІ БАНКРУТСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Стаття присвячена правому регулюванню особливостей банкрутства сільськогосподарських товаровиробників – сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств згідно із Законом України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” в редакції закону від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI (третя редакція).

Ключові слова: сільськогосподарський товаровиробник, сільськогосподарське підприємство, фермерське господарство боржник, банкрутство, судові процедури.

Постановка проблеми. Діяльність сільськогосподарських товаровиробників, зокрема сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, на відміну від інших суб'єктів господарювання, залежить від природно-кліматичних умов, в яких вона здійснюється, сезонності сільськогосподарського виробництва та супроводжується через це підвищеними ризиками в отриманні запланованих (прогнозованих) доходів і, як кінцевого результату, прибутку. Усе це визначає специфіку виробництва сільськогосподарської продукції, особливо рослинництва, в процесі якого сільськогосподарський товаровиробник зіштовхується не тільки з традиційними проблемами ринкових відносин (вартість матеріально-технічного забезпечення виробництва, конкуренція, якість продукції, ринки збуту, ціни і т.ін.), але і з не залежними від людини природними умовами. Враховуючи зазначені фактори, діючий Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” визначив особливості банкрутства суб'єктів господарювання вищезазначеної категорії, надаючи при цьому їм певні преференції. На висвітлення особливостей банкрутства сіль-

ськогосподарських підприємств та фермерських господарств спрямована дана публікація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в розробку науково-теоретичних та практичних основ становлення та розвитку правового регулювання відносин неспроможності (банкрутства) суб'єктів підприємницької діяльності (суб'єктів господарювання) в Україні внесли вчені-правники В. В. Джуль, Б. М. Поляков, П. Д. Пригуза, А. О. Селіванов, О. І. Харитонов, В. С. Щербина та ін.

Метою статті є аналіз відповідних норм Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, якими врегульовані загальні підстави та умови порушення провадження у справі про банкрутство сільськогосподарського товаровиробника та особливості його банкрутства у порівнянні з іншими категоріями суб'єктів підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Законодавством України визначено поняття “сільськогосподарський товаровиробник”. Зокрема, згідно з п. 14.1.235 ч. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України для цілей оподаткування сільськогосподарським товаровиробником визначена юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням,

© В. Ф. Жаренко, 2014

виращуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання. Діючий Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (далі – Закон про банкрутство) визначив загальні умови, за наявності яких може бути порушено провадження у справі про банкрутство стосовно всіх категорій суб’єктів підприємницької діяльності. Поряд з цим Закон (розділ VII) виділив ряд категорій суб’єктів підприємницької діяльності, до яких у справах про банкрутство застосовуються норми Закону щодо особливостей їх банкрутства. До категорії таких можливих суб’єктів банкрутства Закон відніс сільськогосподарське підприємство та фермерське господарство, які за предметом статутної діяльності є сільськогосподарськими товаровиробниками як юридичні особи.

Для цілей застосування особливостей банкрутства Закон визначив поняття “сільськогосподарське підприємство”. Відповідно до ст. 86 Закону під сільськогосподарським підприємством розуміються юридичні особи, основним видом діяльності яких є виращування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації виробленої (виробленої, виробленої та переробленої) ними сільськогосподарської продукції становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки. В той же час Податковий кодекс України (ч. 209.6 ст. 209) для цілей оподаткування визначив як сільськогосподарське таке підприємство, основною діяльністю якого є постачання вироблених (наданих) ним сільськогосподарських товарів (послуг) на власних або орендованих виробничих потужностях, а також на давальницьких умовах, в якій питома вага сільськогосподарських товарів/послуг становить не менш як 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно. Незалежно від цілей застосування зазначеного поняття вбачається доцільним його уніфікувати, тим більше, що в обох варіантах його визначення головною складовою поняття “сільськогосподарське підприємство” є економічна складова. На сьогодні сільськогосподарські підприємства в Україні діють, як правило, у формі господарських товариств та приватних підприємств.

Згідно із ст. 1 Закону України “Про фермерське господарство” фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили ба-

жання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону. Статтею 19 зазначеного Закону визначено, що майно фермерського господарства належить його членам на праві загальної спільної власності.

Але перед тим як перейти до аналізу особливостей банкрутства зазначених сільськогосподарських товаровиробників доцільно звернути увагу на новелу, що міститься у діючій редакції Закону про банкрутство та яка може стати більш корисною, у порівнянні з судовими процедурами у справі про банкрутство, альтернативою для застосування сільськогосподарським товаровиробником. Вона стосується наданої Законом можливості для боржників вказаної категорії застосувати санацію боржника до порушення провадження у справі про банкрутство. Як зазначає Б. М. Поляков [7, с. 79] “...досудова санація є пільгою для боржника, оскільки використовує економічно дешевий механізм вирішення або врегулювання боргів. Водночас ця процедура також процесуально вигідна кредиторам, тому що скорочує терміни отримання заборгованості у боржника”. Згідно із ст. 6 Закону про банкрутство ініціювати процедуру санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство мають право боржник або кредитор. При цьому згода між боржником і кредитором (кредиторами) щодо проведення санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство може бути досягнута як до, так і після виникнення заборгованості боржника. Санацію боржника до порушення провадження у справі про банкрутство може бути передбачено правомочинном (договором), на підставі якого виникло грошове зобов’язання боржника.

Процедуру санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство може бути введено за наявності: відповідної письмової згоди власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) боржника; відповідної письмової згоди кредиторів, загальна сума вимог яких перевищує п’ятдесят відсотків кредиторської заборгованості боржника згідно з даними його бухгалтерського обліку; плану санації, який повинен бути письмово погоджений усіма забезпеченими кредиторами та схвалений загальними зборами кредиторів боржника. План санації може передбачати призначення керуючого санацією. Порядок призначення, повноваження керуючого санацією визначаються у плані санації. Господарський суд виносить ухвалу про затвердження плану санації боржника до порушення

провадження у справі про банкрутство та вводить мораторій на задоволення вимог кредиторів. Мораторій поширюється на вимоги кредиторів, що виникли до затвердження плану санації.

Строк дії процедури санації боржника до порушення провадження у справі про банкрутство не може перевищувати 12 місяців з дня затвердження судом відповідного плану санації. Протягом дії цієї процедури не може бути порушено справу про банкрутство боржника за його заявою або за заявою будь-кого з кредиторів, діє мораторій на задоволення вимог кредиторів, суд не контролює виконання плану санації. Постановою пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 № 15 затверджене Положення про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство.

Повертаючись до питання про банкрутство вказаних суб'єктів підприємницької діяльності (господарювання) слід звернути увагу на окремі загальні правові поняття та категорії відносин неспроможності (банкрутства). Як зазначається у вищевказаному Законі про банкрутство (ст. 1), банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Порушити справу про банкрутство суб'єкта підприємницької діяльності-боржника можна за умови, якщо сума його грошових зобов'язань (без урахування пені та штрафів) перед кредитором (кредиторами) сукупно становить не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, які боржник неспроможний виконати протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх виконання, які підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили (безспірність вимог), та постановою про відкриття виконавчого провадження, якщо інше не передбачено Законом про банкрутство.

Грошове зобов'язання – зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених законодавством України. До грошових зобов'язань належать також зобов'язання щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; зобов'язання, що виникають внаслідок неможливості виконання зобов'язань за договорами зберігання, підряду, найму (оренди), ренти тощо, та які мають бути виражені у грошових одини-

цях. До складу грошових зобов'язань боржника, в тому числі зобов'язань щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, не включаються неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції, визначені на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання з виплати авторської винагороди, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі. Склад і розмір грошових зобов'язань, у тому числі розмір заборгованості за передані товари, виконані роботи і надані послуги, сума кредитів з урахуванням відсотків, які зобов'язаний сплатити боржник, визначаються на день подання до господарського суду заяви про порушення справи про банкрутство, якщо інше не встановлено цим Законом.

Слід зазначити, що дотримання вищезазначених умов з урахуванням визначених Законом про банкрутство особливостей необхідно при зверненні до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство сільськогосподарського підприємства чи фермерського господарства як кредитора, так і самого боржника у порядку, встановленому ст. 11 зазначеного Закону. Це стосується також і подання заяви про порушення справи про банкрутство суб'єктів підприємництва вказаної категорії, відповідно, керівником сільськогосподарського підприємства і головою фермерського господарства (ст. 94 Закону). В той же час це правило не поширюється на застосування процедур банкрутства до боржника, що ліквідується власником (ст. 95 Закону).

Відповідно до ст. 7 Закону про банкрутство щодо боржника застосовуються такі судові процедури: розпорядження майном боржника; мирова угода; санація (відновлення платоспроможності) боржника; ліквідація банкрута. При цьому слід зазначити, що мирова угода може бути застосована в будь-якій із вищевказаних трьох судових процедурах. Наступною за судовою процедурою розпорядження майном боржника може бути не санація, а ліквідаційна процедура.

Слід зазначити, що питанням стосовно особливостей банкрутства сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, у тому числі і судової практики застосування Закону у цій частині, недостатньо приділено уваги на сторінках наукових видань. Дана проблематика стисло висвітлюється у науково-практичних коментарях до Закону про банкрутство [5, с. 26–28; 6, с. 44–47; 8, с. 258–263, 303–312].

Однією із особливостей банкрутства *сільськогосподарського підприємства* є та, що у разі продажу об'єктів нерухомості, які використовуються для цілей сільськогосподарського виробництва та є власністю сільськогосподарського підприємства, що визнане банкрутом, за інших рівних умов переважне право на придбання зазначених об'єктів належить сільськогосподарським підприємствам і фермерським господарствам, розташованим у тій місцевості, що і банкрут. Тобто законодавець встановив пріоритет для господарюючих поряд з банкрутом інших сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, який реалізується через проведення прилюдних торгів з продажу майна банкрута у ліквідаційній процедурі. Для забезпечення переважного права придбання майна боржника арбітражний керуючий надсилає повідомлення про продаж підприємства боржника, майна боржника особам, які займаються виробництвом або виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції і володіють земельною ділянкою, безпосередньо прилеглою до земельної ділянки боржника, а також опубліковує в друкованому органі за місцезнаходженням боржника інформацію про продаж підприємства боржника, його майна із зазначенням початкової ціни продажу підприємства боржника, його майна, що виставляються на торги.

Діяльність сільськогосподарського підприємства безпосередньо пов'язана із використанням земельних ділянок, які можуть перебувати у власності, чи, як правило, в орендному користуванні боржника. А тому у разі ліквідації сільськогосподарського підприємства у зв'язку з визнанням його банкрутом рішення щодо земельних ділянок, які є власністю такого підприємства, надані йому в постійне чи тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, приймається відповідно до Земельного кодексу України.

При введенні процедури розпорядження майном боржника аналіз фінансового становища сільськогосподарського підприємства повинен проводитися з урахуванням сезонності сільськогосподарського виробництва та його залежності від природно-кліматичних умов, а також можливості задоволення вимог кредиторів за рахунок доходів, які можуть бути одержані сільськогосподарським підприємством після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт. Розпорядник майна повинен враховувати забезпеченість боржника матеріально-технічними ресурсами для вирощування сільськогосподарської продукції, наявність техніки та обладнання для виконання комплексу сільськогосподарських робіт,

трудових ресурсів, діючих цін на продукцію, можливі вигідні ринки її збуту і т.ін.

Особливістю банкрутства сільськогосподарського підприємства у Законі про банкрутство є й те, що рішення про звернення з клопотанням до господарського суду про його санацію приймається комітетом кредиторів за участю представника органу місцевого самоврядування. При цьому санація сільськогосподарського підприємства вводиться на строк до закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації вирощеної (виробленої, виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції, який не може перевищувати п'ятнадцяти місяців. При загальному порядку банкрутства строк санації Законом визначений у шість місяців і може бути продовжений судом за мотивованим клопотанням керівника санації чи комітету кредиторів, але не більше ніж на дванадцять місяців. Для сільськогосподарського підприємства можливість продовження строку санації Закон не передбачає.

Підставою для визнання *фермерського господарства* банкрутом є його неспроможність задовольнити протягом шести місяців після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт вимоги кредиторів за грошовими зобов'язаннями та/або зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, повернення невикористаних коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. Таким чином Закон пов'язує строк несплати фермерським господарством за грошовими зобов'язаннями із закінченням сезону сільськогосподарських робіт, збільшивши при цьому строк розрахунків на три місяці проти строку несплати, що зазвичай застосовується при порушенні провадження у справі про банкрутство.

Заява підприємця – голови фермерського господарства про порушення справи про банкрутство подається до господарського суду за наявності письмової згоди всіх членів фермерського господарства, що зумовлене наявністю спільної сумісної власності членів фермерського господарства на його майно. Заява підписується головою фермерського господарства, до якої також додаються документи, які містять відомості: про склад і вартість майна фермерського господарства; про склад і вартість майна, яке належить членам фермерського господарства на праві власності; про розмір доходів, які можуть бути одержані фермерським господарством після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт. Зазначені документи додаються

головою фермерського господарства до відзиву на подану кредитором заяву про порушення справи про банкрутство. Інформація у зазначених документах використовується для формування ліквідаційної маси боржника.

Слід звернути увагу також на ще одну особливість банкрутства фермерського господарства, яка полягає у тому, що головою фермерського господарства у двомісячний строк з дня прийняття господарським судом заяви про порушення справи про банкрутство фермерського господарства може бути подано до господарського суду план відновлення платоспроможності фермерського господарства. Але в той же час такий план не буде подаватися, якщо відсутні відповідні умови відновлення платоспроможності фермерського господарства. У разі, якщо здійснення заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності фермерського господарства, дасть змогу фермерському господарству, зокрема за рахунок доходів, які можуть бути одержані фермерським господарством після закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт, погасити вимоги за грошовими зобов'язаннями, господарським судом ухвалою вводиться процедура розпорядження майном фермерського господарства.

Процедура розпорядження майном фермерського господарства вводиться на строк закінчення відповідного періоду сільськогосподарських робіт з урахуванням часу, необхідного для реалізації виробленої (виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції. Зазначений строк не може перевищувати п'ятнадцяти місяців при встановленому Законом про банкрутство строку розпорядження майном сто п'ятнадцять календарних днів з можливістю продовження його на строк не більше двох місяців при застосуванні загального порядку банкрутства боржника.

В той же час процедуру розпорядження майном фермерського господарства може бути достроково припинено господарським судом за заявою призначеного судом розпорядника майна чи будь-кого із кредиторів у разі невиконання заходів, передбачених планом відновлення платоспроможності фермерського господарства чи/та наявності інших обставин, які свідчать про неможливість відновлення платоспроможності фермерського господарства (наявність реального прогнозу недоотримання (неотримання) урожаю через стійкі несприятливі погодні умови, приплід тварин через захворювання корів, свиней і т. ін.).

Після дострокового припинення процедури розпорядження майном фермерського господарства фермерське господарство визнається господарським судом банкрутом і відкривається ліквідаційна процедура. До складу ліквідаційної маси

фермерського господарства включаються нерухоме майно, яке перебуває у спільній власності членів фермерського господарства, в тому числі насадження, господарські та інші будівлі, меліоративні та інші споруди, продуктивна і робоча худоба, птиця, сільськогосподарська та інша техніка і обладнання, транспортні засоби, інвентар та інше майно, набуті для фермерського господарства на загальні кошти його членів, а також право оренди земельної ділянки та інші майнові права, які належать фермерському господарству і мають грошову оцінку. При цьому підтверджуючими ліквідаційну масу документами є баланс фермерського господарства, документи первинного обліку належного йому майна, право-встановлюючі документи.

Майно, що належить голові та членам фермерського господарства на праві приватної власності, а також інше майно, стосовно якого доведено, що воно набуто на доходи, які не є у спільній власності членів фермерського господарства, не включаються до складу ліквідаційної маси. Це необхідно підтвердити відповідними документами, а при необхідності довести у суді зацікавленою особою.

Відповідно до ч. 12 ст. 93 Закону про банкрутство нерухоме майно, а також майнові права щодо нерухомого майна, які включаються до складу ліквідаційної маси фермерського господарства, можуть бути продані тільки на аукціоні, обов'язковими умовами якого є збереження цільового призначення сільськогосподарських об'єктів, що продаються. В той же час Закон не містить механізмів надання та забезпечення гарантій щодо цільового використання вказаних об'єктів покупцем.

Земельна ділянка, надана фермерському господарству у тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, при визнанні його банкрутом використовується відповідно до Земельного кодексу України.

З дня прийняття постанови про визнання фермерського господарства банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури діяльність фермерського господарства припиняється.

Висновки. Діюча третя редакція Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (в редакції Закону України від 22.12.2011 № 4212-VI), як акт законодавства, є далеко не ідеальною в регулюванні відносин неспроможності (банкрутства), оскільки в ній мають місце певні неузгодженості та недостатньо досконале формулювання окремих положень (норм), що безпосередньо стосується і регулювання особливостей банкрутства сільськогосподарських підприємств та фермерських гос-

подарств. Це створює складнощі у застосуванні Закону. Про вищевикладене свідчить, зокрема, той факт, що з моменту прийняття третьої редакції Закону законодавець уже вніс до неї значну кількість змін та доповнень. Проте основна практична апробація випробування судовою

практикою зазначеного Закону ще попереду, в чому не останніми та своєчасними повинні бути думки та пропозиції науковців, перш за все вчених-юристів, і практиків щодо серйозного доопрацювання та приведення до вимог реального життя його положень.

Список літератури

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : закон України від 14.05.1992 № 2343-XII в редакції Закону від 22.12.2011 № 4212-VI // ВВР. – 2012. – № 32–33, ст. 413.
2. Про фермерське господарство : закон України від 19.06.2003 № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/973-15/print1402209221410568>.
3. Податковий кодекс України : чинне законодавство станом на 10 грудня 2010 року. – К. : Алерта; центр учбової літератури, 2011. – 488 с.
4. Положення про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство : постава пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 № 15 // Науково-практичний журнал “Санація та банкрутство” : видання Вищого господарського суду України, № 1, 2014. – К. : Видавничий Дім “Ін-Юре”. – С. 9–15.
5. Поляков Б. М. Науково-практичний коментар Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р. № 2343-XII // Науково-практичний журнал “Санація та банкрутство” : видання Вищого господарського суду України, № 4, 2008. – К. : Видавничий Дім “Ін-Юре”. – С. 26–28.
6. Поляков Б. М. Науково-практичний коментар Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р. № 2343-XII // Науково-практичний журнал “Санація та банкрутство” : видання Вищого господарського суду України, № 3–4, 2010. – К. : Видавничий Дім “Ін-Юре”. – С. 44–47.
7. Поляков Б. М. Науково-практичний коментар Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14 травня 1992 р. № 2343-XII в редакції Закону України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI // Науково-практичний журнал “Санація та банкрутство” : видання Вищого господарського суду України, № 1, 2014. – К. : Видавничий Дім “Ін-Юре”. – С. 77–86.
8. Науково-практичний коментар до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” / за ред. О. І. Харитонові. – 2-ге вид., виправлене і перероблене. – Х. : Одісей, 2011. – 336 с.

Отримано 10.06.2014

Анотація

Стаття посвячена особливостям банкрутства сільськогосподарських товаропроизводителів – сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств на основі аналізу положень Закону України от 14.05.1992 № 2343-XII “О восстановлении платёжеспособности должника или признания его банкротом” в редакции Закона Украины от 22.12.2011 № 4212-VI.

Summary

The article is devoted to legal regulation of peculiarities bankruptcy of agricultural producers, agricultural enterprises on farms under the Law of Ukraine “On the resumption of the debtor’s ability to pay or recognition of its bankruptcy” in the wording of the Act of December 22, 2011 number 42112-UI.